

Bronislovas GENZELIS

*Kauno elito įtaka
Lietuvos kultūriniam
gyvenimui
(XVI–XVII a.)*

Kultūrinam elitui priskirčiau asmenis, pateikiančius naujas idėjas, kurios vėliau tampa tautos kultūroje pamatinėmis (ne visada prisimenamos jų pirminė ištakos). Analizuojant kultūros istoriją, svarbu išaiškinti bendrąsias kultūrologines koncepcijas, tautiškas aspiracijas. Kiekviena epocha turi savitus požymius.

Nemažų tautinių aspiracijų XVI–XVII a. turėjo iš Kauno ir jo apylinkių kilę Abraomas Kulvietis, Petras Bludencijus, broliai Albertas ir Kazimieras Vijūkai-Kojalavičiai. Šiandien be jų veiklos būtų sunkiai suvokiamas to meto Lietuvos kultūrinis gyvenimas, lietuviškumo fenomeno formavimasis. Tačiau bene ryškiausias pėdsakas lietuvių tautinės kultūros istorijoje paliko A. Kulvietis ir A. Vijūkas-Kojalavičius (kiti sudarė foną), dėl to pastarųjų veiklai šiame straipsnyje skiriamas pagrindinis dėmesys.

Viduramžiais Vakarų Europoje lotynų kalba buvo ne tik bažnytinė, bet ir mokslo kalba, kaip Rytuose graikų ar senoji slavų kalba. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo tų dviejų lingvistinių kultūrų sankirtoje. Po Martyno Liuterio reformų Europoje susidomėta ir tautinėmis kalbomis. Šių idėjų paveiktas, Abraomas Kulvietis bene pirmasis susirūpino gimtosios kalbos vartojimu. Jis gimė apie 1510 m. netoli Kauno, Kulvos dvarelyje. Studijavo Krokuvos, Trabanto, Vitenbergo, Sienos, Liuveno universitetuose. Sienos universitete apsigynė daktarą. Studijų metais susipažino su to meto pasaulio garsenybėmis – Erazmu Roterdamičiumi, Prūsijos kunigaikščiu Albrechtu, Pilypu Melanchtonu, klausėsi M. Liuterio paskaitų.

Apie A. Kulviečio erudiciją byloja ir išlikęs jo bibliotekos aprašas, kuriame, greta P. Melanchtono veikalų, randame ir antikos autorių – Aristotelio, Platono, Aristofano, Heziodo, Euripido, Lukiano, Cicerono, Sofoklio, Vergi-

lijaus, Horacijaus raštų, viduramžių mąstytojų bei Reformacijos veikėjų – Alberto Didžiojo, Avicenos, Lorencio Valos, Erazmo Roterdamiečio, Jano Huso – kūriniių. Renesanso epochoje mažai buvo tokių bibliotekų, Lietuvoje jai prilygti galėjo nebent A. Goštauto knygu rinkiniai.

Po studijų Vakarų Europos universitetuose A. Kulvietis, grįžęs į Lietuvą, greit įgijo Vilniaus vaivados ir Lietuvos kanclerio Alberto Goštauto palankumą. Jo padedamas 1539 m. jis įsteigė aukštesniojo tipo mokyklą, kuri turėjo padėti Lietuvos jaunuoliams pasirėngti studijoms užsienio universitetuose. Joje, be paties A. Kulviečio, dėstė žymiausi to meto Lietuvos šviesuoliai – J. Zablockis, S. Rapolionis. Šią mokyklą lankė ir pirmosios lietuviškos knygos rengėjas M. Mažvydas.

A. Kulviečio mokykloje mokėsi apie 60 jaunuolių. „Kurdamas mokyklą, A. Kulvietis bandė papildyti Lietuvos švietimo sistemą tokia naujojo tipo aukštesniąja mokykla, kokių Lietuvoje dar nebuvo“.¹ Ji paliko ryškius pėdsakus ne tik mūsų švietimo sistemoje, bet ir klojo lietuviybės idėjos pamatus.

Po A. Goštauto mirties už palankumą M. Liuterio mokymui 1542 m. mokykla buvo uždaryta. A. Kulvietis išvyko į Karaliaučių, kur kunigaikštis Albrechtas paskyrė jį savo patarėju ir pavedė jam įsteigti aukštąją mokyklą Karaliaučiuje, kurios pagrindu būtų įkurtas universitetas. Taip Lietuvos bajoras tapo parengiamosios mokyklos (partikuliario) Karaliaučiuje rektoriumi. Šios pareigos leido jam tinkamai pritaikyti savo sugebėjimus.

Partikuliarią reorganizavus į universitetą, A. Kulvietis tapo jo profesorium. A. Kulvietis yra vienas pirmųjų mums žinomų lietuviškų tekstų autorių. Jis vertė į lietuvių kalbą psalmes, kurias M. Mažvydas išspausdino pirmojoje lietuviškoje knygoje, ir buvo šios knygos išleidimo iniciatorius. Mąstytojas troško atsiriboti nuo Lietuvą užplūdusios svėtimos kultūros. Pasak J. Lebedžio, neatsitiktinai mirdamas jis prašė artimuosius „giedoti psalmes, jo paties išverstas į lietuvių kalbą“.² A. Kulvietis mirė 1545 m. birželio 6 d. savo gimtajame Kulvos dvarelyje, kur buvo atvykęs tvarkyti šeimos reikalų.

Darbas Rytų Prūsijoje, nors jis ten turėjo gana geras sąlygas, netenkino A. Kulviečio. Savo nepasitenkinimo motyvus jis išdėstė laiške karalienei Bonai, Žygimanto Senojo žmonai. Šis platokas laiškas aiškiai parodo mūsų raštijos pradininko pažiūras. Visų pirma jo netenkino esamybė. Jis savo žvilgsnį nukreipia į netolimą Lietuvos praeitį. A. Kulvietis praeitį akivaizdžiai priešina dabarčiai. Jo įsitikinimu, anksčiau Lietuvoje viešpatavo teisėtumas. „Mūsų tėvų laikais, – rašė jis Bonai, – Maloningoji Ponia, nebuvo girdėta, kad kas nors nenusikaltes ir be teismo sprendimo būtų pasmerktas“³. A. Kulvietis primena karalienei

¹ I. Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje (XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis)*. Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 136.

² J. Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*. Vilnius: Mokslas, 1977, p. 40.

³ A. Kulvietis, Tikėjimo išpažinimas. *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija*, Vilnius, 1957, p. 476. [Šį laišką vėliau perspausdino J. Jurginis knygoje *Istorija ir poezija* (Vilnius, 1969, p. 58–63).

laikus, kada Lietuva tvarkėsi be svetimšalių, tai yra pagonybės laikus.

Šis požiūris kirtosi su viduramžiais įsigalėjusia nuostata – valdovo valia šventa ir nekritikuotina: visi jo veiksmai teisėti. Valdinių tikslas – nepriekaištingai tarnauti savo valdovui, už ką valdovas galįs juos apdalinti savo malonėmis. Tuo tarpu A. Kulvietis įrodinėja, esą ne valdiniai skirti valdovams, o valdovai – valdiniams. A. Kulviečio netenkino esama teisinė sistema, kai šalia piliečių teismų veikia dvasiniai teismai ir jų sprendimai buvo privalomi visiems krašto gyventojams. Jis siūlė reformuoti Lietuvos teismų sistemą. „A. Kulvietis bendrame teismų reformos kontekste ypač pabrėžė būtinumą įjungti dvasinius teismus į bendrą valstybės teisę ir siekti juos modernizuoti, t. y. organizuoti teismą, remiantis naujųjų laikų principu.“⁴

Rūpintis krašto gerove, įgyvendinti teisėtumą yra kiekvienos valdžios paskirtis, nes tik tada žmonės jaus pareigą ginti savo šalį. Todėl, mąstytojo nuomone, joks žmogus be teismo negali būti kienu nors apkaltintas ar kitaip nubaustas. Kaltę gali nustatyti tik teismai. Ši nauja pažiūra į žmogaus santykį buvo pagrįsta tik ką priimto Lietuvos Statuto idėjomis. Pasak A. Kulviečio, valstybė ir vyriausybė privalo būti krašto interesų gynėja, rūpintis jo gerove, liaudies švietimu. Valstybės stiprumas priklauso nuo piliečių sąmoningumo, nuo jų dorovinių idealų. Jei viso to nėra, valstybės prestižas smunkas. Šios A. Kulviečio idėjos asocijuojasi su novatoriškiausiomis Renesanso idėjomis.

A. Kulvietis nedviprasmiškai priminė Bonai, kad savame krašte jaučiasi svetimas ir kad Prūsijoje įsikūrė tik todėl, jog ten tikisi būti naudingas kraštui. „Yra daug Jūsų Didenybės valdinių lietuvių, labai išsimokslinusių, kurie galėtų būti naudingi valstybei. Bet, mano likimo įbauginti, jie apsigyveno Vokietijoje. Kai kuriuos jų priglobė šviesiausias Prūsijos hercogas, kai kuriuos – kiti kunigaikščiai. Šviesiausias hercogas, nesigailėdamas didelių išlaidų, įsteigė puikią mokyklą, iš visur prisikvietė mokytų vyrų, profesoriams kasmet išmoka tūkstančius florinų; daugeliui neturtingųjų mokinių duoda nemokamą išlaikymą. Jis nori mane padaryti šios mokyklos rektoriumi. Todėl, jeigu Jūsų Didenybės viešpatystėje man nebus vietos, šį skyrimą priimsiu. Bet, Maloningiausioji Ponia, skaudu, kaip Dievą myliu, mums visiems, kad trokšdami dirbti saviesiems, dabar dirbame svetimiesiems“⁵. A. Kulvietis suvokė, kad, nors Rytų Prūsijoje paplitusi lietuvių kalba, ilgainiui situacija pasikeis, kitaip tariant, jis įžvelgė valdovų trumparegiškumą.

1525 m. Prūsiją buvo galima be vargo padalyti tarp Lietuvos ir Lenkijos. Ten dar buvo silpnos ir vokiškos tradicijos. Apskritai giminystės ryšiams buvo atiduotas pirmumas, palyginti su valstybiniais interesais, nes to meto valdovai labiau rūpinosi savo giminių sostais negu valstybe. A. Kulvietis nesėkmingai mėgino pažadinti valstybinę sąmonę. Jam tepavyko subrandinti mokyklų stei-

⁴ I. Lukšaitė, *Reformacija...*, p. 156.

⁵ A. Kulvietis, *Tikėjimo išpažinimas...*, p. 478.

gimo Lietuvoje idėją. „Abraomą Kulvietį, – rašė K. Jablonskis, – galime laikyti pirmuoju Lietuvos inteligentu! /.../ Abraomas Kulvietis buvo pirmas lietuvių, pasisėmęs kultūros svetur, kuris stengėsi ją skleisti, kiek galėdamas, lietuviuose, savo tėvynėje.“⁶

Karaliaučiaus universitetas darė įtaką ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinam gyvenimui. Jis davė impulsą analoginės aukštosios mokyklos steigimui ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. 1568 metų liepos 10 d. Lietuvos bajorai, susirinkę Vilniuje į Seimą, kreipėsi į Žygimantą Augustą, kad šis pasirūpintų kolegijos steigimu Vilniuje arba Kaune. Pirmenybė buvo atiduota Vilniui. Jėzuitai siekė, kad jų auklėtiniai gerai žinotų ir vietos žmonių šnekamąsias kalbas. Universiteto steigimo metu reikalauta, kad ir atvykėliai iš svetur universiteto dėstytojai išmoktų lietuviškai, ieškota vietinių pamokslininkų.

Kaunas tuo metu buvo lietuviakalbis, tai yra jame lietuvių kalba buvo plačiai vartojama. Iš šaltinių žinome, kad apie 1580 metus tarp universiteto pirmųjų pamokslininkų buvo nemažai lietuvių, iš jų kaunietis Petras Bludencijus, Vilniuje lietuviškai sakęs pamokslus. Tarp pirmųjų universiteto studentų šaltiniai mini magistrą kaunietį V. Manicovius⁷. Tačiau Kauną labiausiai išgarsino broliai Albertas ir Kazimieras Vijūkai-Kojalavičiai, filosofijos ir teologijos profesorai, kurių kaunietišką kilmę nustatė prof. Z. Kiaupa.⁸ Pasak jo, „Albertas Kojalavičius su broliais⁹ buvo kilę iš senos Kauno miestiečių giminės. Jų tėvas ir kiti giminės buvo pirkliai. Motina buvo kilusi iš į šį miestą atsikėlusios bajorų Beinartų giminės šakos. Jokių kitų jų bajoriškos kilmės ar artimos giminystės su bajorais žymių nerasta“¹⁰. Taigi jame dominavo miestietiškas pradas.

Lietuvos miestiečiai buvo įvairiataučiai (lietuviai, vokiečiai, žydai). Juos veikė kilimo vietos papročiai. Vijūkai-Kojalavičiai kaip tik ir atstovavo šiam sparnui. Šiaip Lietuvos miestiečiai neturėjo gilių tradicijų, tiksliau – jos buvo atsineštinės. Lietuvius veikė kaimas, kuriame aptariamuoju laikotarpiu dar jautėsi pagonybės rudimentai. Vokiečiai, žydai buvo psichologiškai susiję su kraštais, iš kurių jie atvyko. Dalis tenykščių papročių spontaniškai persikėlė į Lietuvos miestus. Mūsų miestai tapo daugiakultūriais, tačiau lietuvybės pradai persmėlkė ir juos.

Renesanso epochos žmogui parūpo, kas buvo jo protėviai. Pradėta rašyti istorijos. Istoriografija neturėjo ryškesnių tradicijų. Viduramžiais rašytos įvairios kronikos nesisteminio praeities įvykių. Kronikų autoriai paprastai užrašydavo savo pastebėjimus, samprotavimus, išgirstus pasakojimus, neskirdami

⁶ K. Jablonskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius, 1973, p. 56.

⁷ L. Piechnik, *Początki akademii Wileńskiej (1570–1599)*, Rzym: Institutum Historicum societatis Jesu, 1984, s. 114.

⁸ Z. Kiaupa, Alberto Kojalavičiaus ir jo brolių kilmė bei šeima, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, 2 d., sud. D. Kuolys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 356–365.

⁹ Kazimieru ir Petru, kaip nurodo Z. Kiaupa, pastarasis ryškesnių pėdsakų mūsų kultūros ar politinėje istorijoje nepaliko.

¹⁰ Z. Kiaupa, Alberto Kojalavičiaus ir jo brolių kilmė bei šeima..., p. 363.

tikrovės nuo išmonės. Neretai jie atlikdavo savo mecenatų užsakymus, todėl nepagrįstai juos aukštindavo. Tuo tarpu Renesanso mąstytojų jau nepatenkino subjektyvus faktų interpretavimas. Jie ieškojo gilesnių įvykių priežasčių, siekė suvokti savo tautos, valstybės kilmę. Tokiems rašytojams priklauso ir mūsų istorikas Albertas Vijūkas-Kojalavičius (1609–1677). Istorija jam, šiandieniu posakiu, buvo hobi. Jis, 1638 m. baigęs Vilniaus universitetą, mokytojavo Kražiuose, profesoriavo Vilniaus universitete. A. Vijūkas-Kojalavičius 1650–1653 m. buvo universiteto vicekancleris, o 1653–1656 m. – rektorius.

A. Vijūkas-Kojalavičius rūpinosi krašto kultūra. Tuo tikslu jis parašė dviejų dalių „Lietuvos istoriją“ (1 d. – 1656, 2 d. – 1669). Tai pirmas lietuvių tokio pobūdžio darbas. Jo plunksnai priklauso ir keletas smulkesnių darbų iš Lietuvos istorijos, skirtų atskirų įvykių, reiškinų aprašymui. Šis veikalas buvo daugiau negu pusantro šimtmečio žinių apie Lietuvą šaltinis ne tik užsieniečiams, bet ir lietuviams.

Mokslininkas buvo lenkų veržimosi į Lietuvą liudininkas. Jis bendravo su tais Lietuvos didikais, kurie dar priešinosi lenkiškumo skverbimuisi. Savo darbais A. Vijūkas-Kojalavičius į juos ir orientavosi. Tokiu Lietuvos veikėju profesorius laikė Leoną Kazimierą Sapiegą. Jam skirtoje dedikacijoje rašė: „Juk neabejotinai Lietuvos istorijos glėbėju turi būti tas pats žmogus, kuris yra žymus Lietuvos valstybės gynėjas. Kadangi visi kilmingieji, viešai sveikindami, yra pareiškę, jog tavo Aukštybė, rodydama nepaprastą atsivadimą tėvynei, neįtikinamas pastangas bei skirdama didžiules lėšas, šiais niūriais laikais labiausiai palaiko Lietuvos valstybę, tad nepaprasta tėvynės meilė bei rūpinimasis jos klestėjimu, rusenantys Sapiegų, o ypač Tavo širdyje, lengvai įtikins, kad ši Lietuvos istorija atiduotina Tavo Aukštybei ne tik pasižiūrėti, bet ir ypatingai globoti“¹¹. Čia ryškus valstybinio mąstymo požymis.

A. Vijūkas-Kojalavičius gyveno labai sunkiu Lietuvai ir Vilniaus universitetui laikotarpiu: vyko kovos su Rusija. Į Lietuvą buvo įsiveržusi ir švedų kariuomenė. Žmonės mirė iš bado ir maro. Universitete mokslo metai buvo nuolat pertraukiami. Net tokiu sunkmečiu A. Vijūkas-Kojalavičius rasdavo jėgų rašyti, tyrinėti.

Prieš pradėdamas Lietuvos istorijos apžvalgą, A. Vijūkas-Kojalavičius suformulavo savo istoriosofinę koncepciją. Jis galvoja, kad savos tautos istoriją turi rašyti savas žmogus. „Svetimšaliai rašytojai dažniausiai nelabai rūpinosi kitų tautų reikalais“¹², – rašė jis, todėl jie niekad neišvengs subjektyvaus požiūrio. Istoriko plunksną, manė mūsų mąstytojas, vedžioja subjektyvūs interesai. Jeigu svetimšaliai „vienokios ar kitokios nuotaikos pagauti ir sutiks imtis plunksnos, tai per neapykantą ir pavyduliavimą tiesiog dingsta bet kokia tiesa“¹³, – užbaigia savo mintį A. Vijūkas-Kojalavičius. Jo nuomone, kiekviena tauta turi turėti

¹¹ A. Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorija*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 40.

¹² Ten pat, p. 43.

¹³ Ten pat, p. 44.

savo krašto istoriją. Ją tinkamai parašyti gali tik tos tautos žmogus. Praeities žinojimas įkvepia žmonėms pasitikėjimo, ugdo tapatumo jausmą. Būtent tais sumetimais ir imasi plunksnos A. Vijūkas-Kojalavičius.

Renesanso epochoje dar nebuvo susiformavęs istorinių šaltinių mokslas. Neretai remtasi analogijos principu: jeigu kitur taip – turi būti ir pas mus taip. Neskirta mitologija nuo istorinių šaltinių. Be abejo, joks to meto istorikas nebuvo laisvas nuo minėtų nuostatų. Rašydamas Lietuvos istoriją, A. Vijūkas-Kojalavičius studijavo kitų šalių istorijas. Visur regėta didžiųjų valstybių praeities vizijos: didžiausios galybės sunyko. O gal ir su Lietuva taip būta?

Bendrieji principai perkeliama į Lietuvą. Valstybės sukuria civilizaciją. Žmonės vaidijasi dėl turto, savinasi vieni kitų žemes, dėl to atsiranda tarpusavio nesutarimai. „O šie nesutarimai negalėjo baigtis kitaip, nei juos paprastai užbaigia laukiniai žmonės, gyvenantys be įstatymų ir be valdžios, būtent – abipusėmis žudynėmis“¹⁴, – pažymi A. Vijūkas-Kojalavičius. Tokia suirutė žmonėms kelia nuolatinę baimę. Dėl to jie pradėjo tarpusavy tartis (iš pradžių pavieniui, paskui bendrose sueigose) ir ieškoti tarpusavio susitarimo. „Svarstant, – rašo mūsų istorikas, – buvo prieita dviejų nuomonių. Pirma, kad būtų renkamas valdovas, kuris tramdydamas atskirų žmonių godumą, leistų savo valia įstatymus, laukų ribas žymėtų, spręstų ginčus, turėtų aukščiausią teisę skelbti karą ar taiką. Antra, kad išsiuntus keletą naujasėdžių būrių, pamažėtų valstybės gyventojų skaičius ir jai palengvėtų nelyginant kūnui, nuleidus kraujo perteklių“¹⁵. Bet žmonės nenorėjo nei vieno, nei kito, tačiau karti patirtis vertė juos suprasti, jog būtina sukurti vieningą organizmą – valstybę, kitais žodžiais tariant, „jie suvokė, jog bendruomenėje visuotinė ramybė esti tada, kai laikomasi tų pačių įstatymų ir klausoma tos pačios valdžios“¹⁶. Valstybė egzistuos tik tada, kai atsiras žmonių, kuriais pasitikės kiti, supras valstybės poreikį. Tačiau žmonėms rūpėjo sukurti tokią valdymo formą, kuri nepažeistų jų laisvės.

A. Vijūkas-Kojalavičius į legendinio Lietuvos valstybės kūrėjo Vaidevučio lūpas įdeda žodžius, kuriais šis atseit kreipėsis iš susirinkusių gentainius: „Jeigu jūs nebūtumėte kvailesni už bites, <...>, tai jau seniai būtumėte susitarę dėl svarstomo dalyko ir jį užbaigę taip, kaip trokštate. Juk visi, kurie turite kokį turtą, puikiai žinote, jog bičių skėčiui vadovauja bitinas, kuris įsakinėja, kitos atidžiai jo klauso. Jis vienas skirsto kitoms darbus, jis iš avilio nelyginant iš miesto išveja tas, kurios tinginiauja bei vengia dirbti, tuo tarpu kitos, netrukdomos paklusti, kruopščiai dirba joms skirtus darbus, nesiilsi, kol tinkamai neužbaigia viso reikalo. Jūs regite, kas kiekvieną dieną aplinkui dedasi, todėl savo labui sekite tuo, kas išmintinga. Paskelbkite vieną valdovą, kurio įsakymais būtų laiduojama laisvė. Tegu jis sprendžia ginčus, draudžia skriausti ir žudyti, tegu saugo, kas dienų nulemta ir teisėta, tegu rūpinasi visų saugumu“¹⁷.

¹⁴ Ten pat, p. 48.

¹⁵ Ten pat, p. 49.

¹⁶ Ten pat, p. 49.

Pasak Vaidevučio, teisę gyventi turi tik tas, kas pajėgus dirbti ir siūlo vengti karų, nes žmonės, paėmę į rankas ginklą, sužūlėja ir neklauso įstatymų, todėl turi būti tramdytojas. Žmonės paklausė įtikinamos kalbos ir išrinko Vaidevutį savo valdovu.

Ši A. Vijūko-Kojalavičiaus koncepcija primena anglų mąstytojo Th. Hobbes (1588–1679) „visuomeninės sutarties“ teoriją. Jis vargiai galėtų ką nors žinoti apie anglų mąstytojo politologinę koncepciją, nes abu autoriai rašė beveik tuo pat metu¹⁷. Th. Hobbes aiškino valstybės atsiradimo ir funkcionavimo priežastis, kurių pagrindinė esanti įgimtas žmonių savisaugos instinktas, nes ikisutartiniame laikotarpyje vyko karas visų prieš visus (*bellum omnium contra omnes*): žmogus žmogui buvo vilkas (*homo homini lupus est*), žmonėse jautėsi noras valdyti kitus. Vadinas, saugumas pasiekiamas tik tada, kai apribojami tarpusavyje nesuderinami įgimti pradai (siekis išsaugoti savo laisvę ir valdyti kitus). Tai supratę, žmonės sudarė tarpusavio sutartį: vieni įsipareigojo valdyti, kiti klausyti. Skirtingai nuo Th. Hobbes, kuris analizavo visuotinį procesą, A. Vijūkas-Kojalavičius aiškino, kaip susiformavo Lietuvos valstybė. Th. Hobbes ir A. Vijūko-Kojalavičiaus požiūrių į valstybės kilmę lyginimas byloja, kad idėjos formuojasi pagal jų poreikį, nepriklausomai nuo konceptualių ryšių.

Suformulavęs bendras istoriosofines idėjas, A. Vijūkas-Kojalavičius pateikia įsivaizduojamą Lietuvos praeities panoramą. Rašydamas „Lietuvos istoriją“ jis rėmėsi M. Strijkovskio „Kronika“ bei kitais jam žinomais šaltiniais. A. Vijūkas-Kojalavičius sutelkė savo dėmesį į Lietuvos istorijos įvykius, išskyrė juos iš kitų. Tai – pirmasis lietuvių parašytas istorijos veikalas. Kodėl jis ėmėsi to darbo? „Lietuvos istoriją, be galo kruopščiai ir patikimai iš rusų bei kryžiuočių rašto paminklų surankiotą, pirmas, galima sakyti, buvo paskelbęs Motiejus Strijkovskis Osostevicijus, Žemaitijos kanauninkas, kilęs iš lenkų, savo metu didžiai išsilavinęs [...]. Lenkiškai parašyta knyga svetimšaliams buvo visai ne-naudinga [...]. Jeigu koks per daug uolus vertėjas, ištiesai viską iš gimtosios kalbos išvertęs, būtų paskelbęs lotyniškai, jis tuo pačiu galėtų atiduoti išsilavinusio skaitytojo kritikai autorių, nepaprastai Lietuvai nusipelnusių, bet daugeliu atveju išaukštintą tarp savųjų labiau, negu tai atitinka istorinę tiesą“¹⁸ – aiškina A. Vijūkas-Kojalavičius.

„Lietuvių istoriją“ A. Vijūkas-Kojalavičius rašė lotyniškai dviem sumetimais: pirma, siekė, kad ją skaitytų Europos šalių mokslinė visuomenė (čia autorius neklydo – Vakarų istorikai pradėjo ją remtis rašydami apie Lietuvą), antra, jis buvo įsitikinęs, kad paplitusi lotynų kalba bus atsvara lenkų kalbai. Ir jis neapsiriko: daugiau negu šimtmetį vakariečiai žinių apie Lietuvą sėmėsi iš

¹⁷ Ten pat, p. 50.

¹⁸ Th. Hobbes savo politinę koncepciją kryptingai išdėstė veikaluose „Leviatanas“ (1651) ir „Apie žmogų“ (1658), A. Vijūkas-Kojalavičius – 1656 metais.

¹⁹ A. Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorija...*, p. 42–43.

A. Vijūkas-Kojalavičius. Istorijos rašymas buvo jo laisvalaikio užsiėmimas. A. Vijūko-Kojalavičiaus suformulavo mums svarbias išvadas: pirma, savos tautos istorijos autoriumi turi būti tos tautos žmogus; antra, Lietuvos valstybę įkūrė jos žmonės.

Tarp amžininkų A. Vijūkas-Kojalavičius išgarsėjo knyga „Apie tuštumą“ (1648), kurioje siekta paneigti E. Torricellio bandymais paremtą mintį, esą gamtoje galima ir tuštuma. Italų mokslininkas savo išvadas grindė bandymais su gyvsidabriu. Jis paimdavo stiklinį vamzdelį su sandariai uždarytu vienu galu ir pripildydavo gyvsidabriu. Gyvsidabrio stulpeliui nukritus, vamzdelyje atsirasdavo tuštuma. Analizuodamas šį bandymą A. Vijūkas-Kojalavičius teigė, kad vamzdelyje esanti ne tuštuma, bet oras, vienas iš keturių elementų. Savo samprotavimus jis grindė ir nuorodomis į Aristotelio teoriją, pasak kurios nėra erdvės be materijos, todėl tuštuma negalima. Tais laikais panašios nuorodos buvo svarūs argumentai.

A. Vijūko-Kojalavičiaus darbas „Apie tuštumą“ Lietuvos ir Lenkijos mokyklose buvo naudojamas beveik šimtmetį. Mums šiandien rūpi ne filosofo tiesa, o jo loginiai argumentai. Knyga patvirtina, kad mokslinė mintis Vilniaus universitete visą laiką buvo gyva, ir sugeba tinkamai pagrįsti savo teiginius. Alberto brolis Kazimieras Vijūkas-Kojalavičius, taip pat Vilniaus universiteto profesorius, išleido 1654 m. dviejų dalių „Retorikos pagrindus“. A. Kulviečio, brolių Kojalavičių veiklos analizė byloja jų aukštą intelektualinį lygį, kartu daug pasako apie aplinką, iš kurios jie kilę.

Aplinka vienaip ar kitaip apsprendžia žmogaus kultūrinę orientaciją. XVI–XVII amžiaus pirmoje pusėje iškilo daug šviesuolių, suvokiančių būtinybę palaikyti tautinę orientaciją. Nepriklausau tiems, kurie skleidžia mitus, esą tautiškumas suvoktas tik XIX amžiuje. A. Kulviečio, A. Vijūko-Kojalavičiaus veikla byloja, kad tautinis jausmas buvo suvokiamas dar Renesanso epochoje. Be abejo, jie Lietuvos praeitį idealizavo, bet jie rašė savo veikalus tuo laiku, kai Lietuvos didikai pernelyg buvo veikiami svetimos kultūros, prasidėjo lietuviškumo nykimas. Jų darbai buvo savalaikiai ir pozityvūs, neprarandantys prasmės ir mūsų amžiuje.

Bronislavas Genzelis

THE KAUNAS ELITE INFLUENCE ON
THE LITHUANIAN CULTURAL LIFE
(16TH -17TH C.)

Abstract

The interest in the culture, history and language of one's country arose in the 16th century. Significant influence was made by the following persons from Kaunas and its suburbs: Abraomas Kulvensis, Petras Bludencius and brothers Albertas and Kazimieras Vijūkai-Kojalavičiai, professors at Vilnius University.

In 1539, Abraomas Kulvensis (1510-1545) founded higher school in Vilnius. Its aim was to prepare young people for studies at universities. However, in 1542 the school was closed. The Duke of Prussia appointed Abraomas Kulvensis as his adviser and charged him with the task to arrange the draft of foundation of Karaliaučius University, later on he was appointed as a professor of this university. Abraomas Kulvensis was one of the first authors of Lithuanian texts which after his death were used in the First Lithuanian book by Martynas Mažvydas in 1547.

A. Vijūkas-Kojalavičius (1609-1677) published the Lithuanian history in Latin in two tomes (1 t. - 1656; 2 t. - 1669) where he proves that the true history of the country may be written only by a representative of that nation. Analysing the origin of the Lithuanian state he thinks that it is the result of agreement between people (until then people fought against each other in order to survive). This conception by A. Vijūkas-Kojalavičius is close to „the public agreement“ theory by an English thinker Th. Hobbes (1588-1679).

Gauta: 2006 09 04

Parengta: 2007 03 30